

Marianna Ridderstad

Kristillisen hautauksen pääsiäissuuntaus on perusteltu tulkinta

Ulla Moilanen, Heli Etu-Sihvola ja Hanna-Leena Puolakka jatkavat hautasuuntaustutkimustani koskevaa kritiikkiään *Muinaistutkijassa* 1/2019. He vaikuttavat vihjaavan, ettei tutkimukseni varhaiskristillisistä hautasuuntauksista olisi tieteellinen. Tähän voin vain todeta, että tutkimuksen tieteellisyys määrittelee viime kädessä yksinomaan se, onko tutkimuksessa käytetty tieteellistä metodologiaa (*scientific method*), ei tutkimusaihe, tutkimuksen tekijän muodollinen pätevyys tai edes vertaisarviointi – niin tärkeää ja asiaankuuluvaa kuin viimeksimainittu onkin. Tutkimukseni on perusmuotoinen arkeoastronominen suuntaustutkimus, joka noudattaa tieteellistä metodologiaa. Johtopäätösten osalta olen astunut myös arkeologian alueelle, jossa yli 30 vuotta jatkunut Suomen historian harrastus, mukaan lukien kristinuskon tuloa Suomeen koskevan ajanjakson tutkimuksen tuntemus, antanee minulle jonkinlaisen pohjan esittää omia tulkintoja tuloksista. Tunnen myös uskontoarkeologian perusteita, mutta en ole nähnyt tarpeelliseksi kerrata niitä tutkimusartikkelissani.

On huomattava, että uskontoarkeologian teoriaa sinänsä ei tarvita sen seikan toteamiseen, ovatko rakennelmat astronomisesti suunnattuja. Arkeoastronomisen suuntaustutkimuksen tuottama jakauma paljastaa, ovatko suuntaukset satunnaisesti jakautuneet vai eivät, ja vastaavatko sen

huippujen suunnat jotain merkittäviä taivaan tapahtumia (useimmiten Auringon ja Kuun nousuja ja laskuja niiden syklien ääripisteissä). Esimerkiksi neoliittisista käytävähaudoista on kauan tiedetty, että suuri osa niistä on suunnattu tiettyihin suuntiin, jotka vastaavat lähinnä astronomisia tapahtumia, sekä joskus myös esimerkiksi luonnonmuodostelmia tai toisia hautoja. Näiden suuntausten merkitys on kuitenkin hämärän peitossa, koska kirjoitettuja lähteitä ei ole.

Kristillisen kulttuurin tapauksessa sen sijaan on historiallista tietoa siitä, että kirkkojen ja hautausten suunnat on määrätty astronomisesti ja perusteltu kristilliseen symboliikkaan liittyen. Siksi hautojen päivän-tasaussuuntaukset tai pääsiäissuuntaukset eivät ole "ylitulkintaa", vaan historiallisen ja kulttuurillisen tiedon valossa perusteltu tulkinta tietystä suuntausjakaumasta, jota perinteisesti on tulkittu vain ylimalkaisesti ilmoittamalla, että kristilliset suuntaukset ovat "itään päin" tms. Koska kyse on varhaiskristillisestä ajasta, olen useiden kalmistojen tapauksessa maininnut myös sen, jos suuntaukset ovat kohti jotain merkittävää ympäristön kohdetta kuten esikristillisiä röykkiöhautoja.

Moilanen et al.:n vastineessa tulee ilmi, että he eivät hahmota arkeoastronomisten suuntausten todistusvoimaa siinä mielessä, että hyvin spesifisten sääntöjen mu-

kaiset suuntaukset on jakaumien muodon perusteella mahdollista erottaa yleisesti maantieteellisen idän tai auringonnousujen suuntaan kohdistetuista. Esimerkiksi pääsiäisen ajankohta lasketaan Nikean kirkolliskokouksessa v. 325 päätettyjen sääntöjen mukaan, jolloin sen auringonnousujen suuntausjakauma eroaa esimerkiksi juhlasta, jonka ajankohta olisi ollut kevätpäiväntasauksen jälkeisen täydenkuun ajankohta (eli Moilanen et al.:n uumoileman kevään juhlan yksi todennäköinen kalendaarinen ajankohta). Koen, etten voi tässä kohdin tehdä enempää, että saisin asiani ymmärretyksi. Minulla ei ole myöskään lisätävää aiempaan kritiikkiini, jota yleisesti esitin koskien arkeologisten tutkimusten yhteydessä tehtyjä suuntaustutkimuksia (ks. *Muinaistutkija* 3/2018). On kuitenkin mielestäni selvää, että arkeologit hyötyisivät arkeoastronomian perusteiden tuntemisesta.

Moilanen et al. esittävät, etten ymmärtäisi eri ajoilta olevien kirkkojen ja hautojen suuntausten erojen merkitystä. Väite on erikoinen, koska monet johtopäätöksistäni lepäävät nimenomaan suuntausperinteen havaittavalla muuttumisella ajan mittaan (esimerkiksi pääsiäissuuntausten ilmaantumisen ja kevätpäiväntasaussuuntausten leviäminen järjestäytyneen kirkollisen hallinnon mukana). Voi olla, että olen epäonnistunut selittämään asiaa artikkelissani, mutta toisaalta vaikuttaisi, etteivät he ole lukeeneet sitä kovin huolella, sillä esimerkiksi heidän kritisoimansa Juvan Kappelinpellon kohdalla nimenomaan totean, että suuntaukset olivat "to all possible directions". Omasta mielestäni se implikoi, että jakauma voi olla satunnainenkin, vaikka olen täydellisyysden vuoksi maininnut suuntausten aurinkopäivätulkinnat. Ilmeisesti minun vielä on syytä lisätä tämäntyyppisiä selityksiä artikkelini uuteen versioon, jotta väärinkäsityksiltä välttyttäisiin.

Moilanen et al. moittivat minua siitä, että vaikutan kovin varmalta Suomen alueen esikristillisen kalenterin tuntemukseksi. Kalenteritietous on kuitenkin täh-

titiiteilijän ja arkeoastronomien perustietoutta – tähtitiedehän on alkujaan syntynyt kalenterien tekoa varten. Astronomisten ilmiöiden universaalisuuden vuoksi sekä menneet, että nykyisetkin (kansan)kalenterit ovat ympäri maailman perusteiltaan loppujen lopuksi varsin samanlaisia, sillä Auringon ja Kuun liikkeet asettavat niille reunaehdot. Aion tulevissa julkaisuissani selvittää Suomen alueen kalenterihistoriaa, joten en jatka aiheesta tässä.

Mitä tulee erikoiseen väitteeseen, että olisin "suoraan kopioinut" (Moilanen et al.:n käyttämä ilmaisu) hautojen pääsiäis-suuntausidean Ruotsista Jonathan Lindströmiltä, se on yksiselitteisesti virheellinen. Kuten aiemmin (*Muinaistutkija* 3/2018) toin ilmi, kirkkojen (ja siten myös kirkonsuuntaisten hautojen) pääsiäissuuntaukset ovat pitkään tunnettu, yleiseurooppalainen ilmiö (ks. González-García 2015 viitteineen). Läheisen sijainnin ja kulttuurivaikutteiden takia Ruotsin tilanteella on erityistä merkitystä Suomen alueen suuntausten tulkinnan suhteen, vaikka onkin otettava huomioon esi- ja varhaiskristillisen skandinaavisen ja itämerensuomalaisen kulttuuriperinteen erot. Lindströmin tutkimuksessa on joitain metodologisia puutteita, mutta suuntaukset pääsiäisjakson auringonnousuihin näkyvät myös Anne-Sofie Gräslundin (1980: 28–29, 40) tutkimissa Birkan hautasuuntausjakauksissa, joten niitä selvästi esiintyy viikinkiajan Ruotsissa – aivan kuten muuallakin Euroopassa varhaiskristillisenä kautena. Siihen, miksei Lindströmin tutkimukseen ole viitattu Ruotsin tutkimuksissa, en ota kantaa.

En ole juurikaan puuttunut tutkimuksessani kuoleman ajankohdan vai kutukseen hautasuuntaukseen, sillä suuntausta ei välttämättä ole tehty kuoleman sen paremmin kuin haudauksenkaan ajankohdan auringonnousun suuntaan. Suuntaus voidaan aina katsoa etukäteen ja sitten haudata vainajat haluttuun suuntaan vuoden mittaan. Tämän vuoksi olen skeptinen joidenkin sellaisten

hautasuuntaustutkimusten johtopäätösten suhteen, joissa ollaan lähdetty päättämään kuoleman ajankohtia suuntausjakaumasta (esim. Fichter & Volk 1980, jonka mainitsematta jättämisestä Moilanen et al. minua aiemmin huomauttivat).

Olen tutkimuksessani keskittynyt ruumishautauksen akselisuuntaukseen, ts. pää vs. jalat, koska se on tämäntyyppisen laajan statistisen tutkimuksen kannalta järkevä lähestymistapa. Kaivausraporttien perusteella suurin osa vainajista oli haudattu jalat suorana selällään. Käsien asennot ym. yksityiskohdat jätän hautaustapojen asiantuntijoille. Kaivausraporttien tekoaikakausi vaikuttaa tietysti dokumentoinnin tarkkuuteen ja siten hautauksen akselisuuntauksen virheeseen (olen käsitellyt asiaa tutkimuksessani sivulla 5).

Se, onko jalkojen suunta hautauksessa merkittävämpi kuin pään, on tärkeä seikka jonka osalta tutkimuksia on syytä jatkaa ainakin vanhimpien hautojen osalta. Olen pääsääntöisesti olettanut, että tunnettu kristillinen tapa suunnata haudattava jalat edellä pätee useimmissa tapauksissa, sillä niillä tutkituilla hautausmailla, joissa hautaus on jatkunut pitkään, esim. Porvoon kirkolla 1200–1800-luvuilla, ei suunta näytä juuri vaihdelleen. Myös useissa varhaisissa suurissa kalmistoissa, joissa suurin osa jalkojen suunnista oli selvillä, suunta oli yleensä itään päin (esim. Raision Ihala, Halikon Rikala, Hollolan Kirkailanmäki ja Mikkelin Tuukkala). Tässä Euran-Köyliön alueen varhaisimmat hautaukset muodostavat poikkeuksen, sillä siellä näyttää olevan enemmän vaihtelua. Luistarissa niiden hautojen suuntausjakauma, joissa jalkojen suunta tunnetaan, on artikkelissani tarkasteltu erikseen, ja tämän jakauman yleinen muoto pysyi samana kuin kaikkien hautojen.

Mistä tietää, kumpaan suuntaan tulisi "katsoa", jos jalkojen suunta ei ole säilynyt? Tässä kysymyksessä tulee astronomia apuun sikäli, että jos jakauman huipun tarkka paikka näyttää poikkeavan esimerkiksi

tarkasta itäsuunnasta hieman koilliseen, ts. siinä näyttää olevan pientä siirtymää pohjoisen suuntaan, voi tämä viitata siihen, että tulee katsoa pään suuntaa eli länteen. Tämä johtuu siitä, että horisontin korkeuden vaikutus (merkittävä jakauman huipun siirtäjä) ei voi aiheuttaa itäsuuntaan katsottaessa siirtymää pohjoiseen päin; sen sijaan länteen katsottaessa tällainen siirtymä vastaa horisontin aiheuttamaa vaikutusta, jos ajatellaan tavoitellun länsi-itä-suuntausta. Olen ottanut tämän, arkeoastronomian perustietouteen kuuluvan seikan analyysissäni huomioon, silloinkin kun en ole sitä artikkelissani eksplisiittisesti maininnut.

Tuloksista kertominen ennen julkaisua on nykyisin yleistä, ja alallani (tähtitiede) on yleinen käytäntö, että artikkelin preprint ladataan verkkoon samaan aikaan, kun artikkeli lähetetään lehteen. Ymmärtääkseni tämä poikkeaa arkeologian käytännöistä. Pidän tähtitieteen käytäntöä hyvänä ja aion säilyttää itselläni option siihen jatkossakin. Jälkiviisaudella voi todeta, että koska tuloksista helposti uutisoidaan tutkijasta riippumatta "sensaatiohakuisesti", näkyy päätökseni julkistaa tulokseni ennen tutkimuksen ilmestymistä vertaisarvioidussa julkaisussa valitettavasti vaikuttaneen asenteeseen tutkimustani kohtaan.

Arkeoastronomia on aidosti monitieteinen ala, jonka vuoksi yleistä keskustelua arkeologien ja tähtitieteilijöiden tai muun matemaattis-fysikaalisen taustan omaavien alan tutkijoiden kesken on varmasti syytä jatkaa. Osaltani keskustelu *Muinaistutkijassa* kuitenkin päättyy tältä erää tähän. Toivotan kriitikoilleni onnea urallaan ja heille, sekä kaikille lukijoille hyvää, muinaisuusrikasta kesää.

Bibliografia

Marianna Ridderstad
Kirjoittaja on arkeoastronomiasta väitellyt
tähtitieteilijä.
marianna.ridderstad@helsinki.fi

Painamattomat lähteet

Ridderstad, M. P. *Orientations of the early Christian graves in Finland*. Julkaisematon käsikirjoitus Academia.edu -palvelussa osoitteessa: http://www.academia.edu/31689735/Orientations_of_the_early_Christian_graves_in_Finland. (Ladattu palveluun 2.3.2017; luettu 25.4.2019).

Painetut lähteet

- Fichter, G. & Volk, P. 1980. The eastern orientation of Merovingian graves and the seasonal distribution of morbidity and mortality (using Sasbach-Behans and Bischoffingen-Bigärten cemeteries as examples). *Journal of Human Evolution* 9 (1): 49–59.
- González-García, A. C. 2015. A Voyage of Christian Medieval Astronomy: Symbolic, Ritual and Political Orientations of Churches. F. Pimenta, N. Ribeiro, F. Silva, N. Campion, A. Joaquineto ja L. Tirapicos (toim.) *SEAC 2011 Stars and Stones: Voyages in Archaeoastronomy and Cultural Astronomy, Proceedings of the SEAC 2011 Conference*: 268–275. British Archaeological Reports International Series 2720. Oxford: Archaeopress.
- Gräslund, A.-L. 1980. *Birka IV: The Burial Customs. A study of the graves on Björkö*. Stockholm: The Royal Academy of Letters History and Antiquities.
- Lindström, J. 2005. Påsk, höstblot och jul: sambandet mellan årliga högtider och forntida gravars orientering. *Fornvännen* 1/100: 13–28.
- Moilanen, U., Etu-Sihvola, H. & Puolakka, H.-L. 2018. Rautakautisten hautausten suuntaa ei voida liittää pääsiäiseen. *Muinaistutkija* 2/2018: 56–59.
- Moilanen, U., Etu-Sihvola, H. & Puolakka, H.-L. 2019. Rautakautisten hautojen pääsiäissuuntaus on ylitulkintaa. *Muinaistutkija* 1/2019: 40–44.
- Ridderstad, M. 2018. Hautasuuntaus pääsiäiseen on havaittava tosiasia. *Muinaistutkija* 3/2018: 56–63.